

ACTA HISTRIAE
28, 2020, 1

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185 (Print)
ISSN 2591-1767 (Online)

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

28, 2020, 1

ISSN 1318-0185 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1767 (Spletna izd.)

UDK/UDC 94(05)

Letnik 28, leto 2020, številka 1

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martínez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralčić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Arnela Abdić

**Gostujoča urednica/
Guest Editor:**

Katarina Keber

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (slo.), Gorazd Bajc (it.), Petra Berlot (angl., it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Arnela Abdić (angl.)

**Izdajatelj/Editor/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria[®] / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente[®]

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18
e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zjdp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Medicinska sestra z masko kot zaščita pred špansko gripo, 13. september 1918 / Infermiera che indossa una maschera come protezione contro l'influenza spagnola, 13 settembre 1918 / Nurse wearing a mask as protection against the Spanish influenza, September 13, 1918 (Wikimedia Commons; National Archives).

Redakcija te številke je bila zaključena 31. marca 2020.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zjdp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zjdp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website http: <https://zjdp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Miha Seručnik: Pandemija španske gripe med Kranjsko in Istro – Možnosti in omejitve digitalnih pristopov	1
<i>La pandemia dell'influenza spagnola tra la Carniola e l'Istria – Possibilità e limiti degli approcci digitali</i>	
<i>The Spanish Influenza Pandemic Between Carniola and Istria – Possibilities and Limitations of Digital Approaches</i>	
Urška Bratož: Vojna, lakota in bolezen: Po sledih španske gripe v Kopru	21
<i>Guerra, fame e malattia: Sulle tracce dell'influenza spagnola a Capodistria War, Famine and Disease: Tracing the Spanish Influenza in Koper</i>	
Katarina Keber: »O španski boleznih, hripi posebne vrste«. Ljubljanska izkušnja s pandemijo španske gripe	41
<i>«Sulla malattia spagnola, un'influenza di tipo particolare».</i>	
<i>L'esperienza di Lubiana con la pandemia dell'influenza spagnola "On a Spanish Disease, a Specific Type of Flu".</i>	
<i>Experience with the Spanish Influenza Pandemic in Ljubljana</i>	
Iva Milovan Delić & Marlena Plavšić: Spanish Flu and Mental Disorders in the Margraviate of Istria at the End of WWI	59
<i>L'influenza spagnola e i disturbi mentali nel margraviato d'Istria alla fine della prima guerra mondiale</i>	
<i>Španska gripa in duševne motnje v markgrofiji Istra ob koncu prve svetovne vojne</i>	
Alenka Divjak: Southwestern and Central Slovenia. Nauportus: The Argonautic Legend – the Romans Go East	75
<i>Slovenia sudoccidentale e centrale. Nauportus: la leggenda degli Argonauti – i Romani vanno verso est</i>	
<i>Jugozahodna in osrednja slovenija. Navport: legenda o Argonavtih – Rimljani gredo na vzhod</i>	

- Izidor Janžekovič:** The History of Masculinity in the British Atlantic World 99
La storia della mascolinità nel mondo Atlantico Britannico
Zgodovina moškosti v britanskem Atlantiku
- Neva Makuc:** Goriška deželna zavest in identitetne dinamike na habsburško-beneškem obmejnem prostoru v luči (samo) oznak šolajoče se mladine 127
La coscienza provinciale Goriziana e le dinamiche identitarie nell'area di confine tra la Repubblica di Venezia e le province degli Asburgo alla luce delle (auto)identificazioni degli studenti
Provincial Affinity in the Area of Gorizia and Identity Dynamics in the Habsburg-Venetian Borderland in Light of the (Self) Labelling of the School Populations
- Ivan Miškulin & Barbara Riman:** Mons. Leopold Jurca i njegovo djelovanje u razdoblju između dvaju svjetskih ratova u hrvatskoj Istri 141
Il monsignor Leopold Jurca e il suo ruolo nel periodo tra le due guerre mondiali nell'Istria croata
The Monsignor Leopold Jurca and His Work in the Period between Two World Wars in Croatian Istria
- Blaž Torkar & Gorazd Bajc:** Slovenci v vrstah britanskih komandosov 161
Gli sloveni nelle fila dei commandos britannici
Slovenes in the Ranks of the British Commandos

GORIŠKA DEŽELNA ZAVEST IN IDENTITETNE DINAMIKE NA HABSBURŠKO-BENEŠKEM OBMEJNEM PROSTORU V LUČI (SAMO)OZNAK ŠOLAJOČE SE MLADINE

Neva MAKUC

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Raziskovalna postaja v Novi Gorici,
Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, Slovenija
e-mail: neva.makuc@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava novoveške identitetne dinamike v obmejnem habsburško-beneškem prostoru, ki so ga s političnega, verskega in družbenega vidika zaznamovale določene posebnosti. Študija temelji na virih, povezanih z ljubljanskim jezuitskim šolstvom in latinsko šolo v Rušah. V njih so posamezniki s tega prostora označeni kot Italus, Goritiensis, Foroiuliensis, Tergestinus, Vtinensis itd. Proti sredini 17. stoletja postane raba teh oznak v primerjavi z začetkom stoletja bolj ustaljena in jasna. To je še posebej očitno pri rabi oznake Goritiensis, preko katere se odraža uveljavljanje goriške deželne zavesti proti sredini 17. stoletja.

Ključne besede: deželna zavest, Goriška, Furlanija, šolstvo, jezuiti, Benetke, Notranja Avstrija

LA COSCIENZA PROVINCIALE GORIZIANA E LE DINAMICHE IDENTITARIE NELL'AREA DI CONFINE TRA LA REPUBBLICA DI VENEZIA E LE PROVINCE DEGLI ASBURGO ALLA LUCE DELLE (AUTO) IDENTIFICAZIONI DEGLI STUDENTI

SINTESI

L'articolo tratta le dinamiche identitarie dell'età moderna nell'area di confine tra la Repubblica di Venezia e le provincie ereditarie della Casa d'Austria, la quale mostra dal punto di vista politico, sociale e religioso certe specificità. Lo studio si basa su alcune fonti legate al sistema scolastico dei gesuiti di Lubiana (Ljubljana) e alla scuola latina di Ruše, nelle quali le persone provenienti dall'area in questione sono descritte con gli attributi Italus, Goritiensis, Foroiuliensis, Tergestinus, Vtinensis etc. Verso la metà del Seicento l'uso di queste denominazioni diventa più stabile se paragonato alla situazione agli inizi del secolo. Questo è particolarmente evidente nel caso della denominazione Goritiensis, che riflette l'affermarsi, verso la metà del Seicento, dell'identità provinciale goriziana.

Parole chiave: identità provinciale, Goriziano, Friuli, sistema scolastico, gesuiti, Venezia, Austria Interna

PREDSTAVITEV PROBLEMATIKE

Pri preučevanju različnih novoveških poimenskih seznamov – kot na primer šolajoče se mladine pri jezuitskih konviktih, v kongregacijah, latinskih šolah, univerzitetnih matrikah in podobno – se raziskovalec lahko sreča s težavo, kako razumeti določena (samo) označevanja oziroma identitetne oznake, ki se pogosto pojavljajo ob imenih. Njihova interpretacija je namreč lahko težavna in zapletena. Pričujoči članek obravnava novoveške identitetne oznake, ki se pojavljajo v tovrstnih virih in se navezujejo na severni habsburško-beneški obmejni prostor.¹ Njihovo razumevanje dodatno zapleta dejstvo, da se navezujejo na območje, kjer so se stikali različni jeziki, kulturni vplivi ter deželne in državne meje.² Raziskava nadgrajuje ugotovitve, do katerih se je prišlo na osnovi preučevanja novoveške historiografske produkcije tega prostora (Makuc, 2011). Temelji pa na analizi skupine virov, ki se navezujejo na šolajočo se mladino na območju današnje Slovenije v novem veku, natančneje na seznamih gojencev ljubljanskega jezuitskega konvikta, članov tamkajšnje kongregacije Marijinega vnebovzvetja in učencev latinske šole v Rušah pri Mariboru. Posebne pozornosti so deležne razmere v 17. stoletju, ko je na identitetne dinamike obravnavanega prostora vplivala druga habsburško-beneška vojna, imenovana tudi uskoška ali gradiška (1615–1617).

Kot omenjeno, je bila problematika kolektivnih identitet v severnem habsburško-beneškem obmejnem prostoru obravnavana že v okviru analize sočasnih historiografskih virov tega območja. Raziskava je med drugim pokazala, da so bile na tem območju najmočnejše občutene deželne zavesti, v prvi vrsti furlanska in goriška. Furlanska deželna zavest je temeljila na spominu na srednjeveško kneževino oglejskih patriarhov,³ ki je predstavljala kohezijsko silo pri izoblikovanju furlanske deželne identitete. Furlanska identiteta se je izoblikovala najkasneje na prehodu iz 15. v 16. stoletje, morda še prej. Povezovala je prebivalstvo, ki je v grobem živelo na območju med reko Livenzo na vzhodu, Alpami na severu, reko Sočo na zahodu in obmorskim pasom pod beneško oblastjo na jugu. Postopoma se je uveljavila goriška deželna zavest. Navezovala se je na spomin na goriško grofijo, ki je pod goriškimi grofi izšla iz kneževine oglejskih patriarhov, kakršna se je izoblikovala pod goriškimi grofi. Po njihovem izumrtju leta 1500 je grofija prešla pod Habsburžane. Furlanija in Goriška sta bili torej zgodovinsko povezani območji, kar se je odražalo tudi na področju navad in običajev prebivalstva (Makuc, 2011; Makuc, 2015a; Makuc, 2015b).

1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in razpadom Habsburške monarhije (6–7069)* in raziskovalnega programa ARRS-NRU/P6-0052-0618-2017/3. Projekt in program je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

2 Glede težavnosti preučevanja zgodovine in identitet obmejnega prostora severnega Jadrana velja izpostaviti prispevka Verginella, 2010, 207–216, in Rožac Darovec, 2010, 217–228. O razumevanju dinamik identitetnih oznak (na primer *Croata, S(c)lavus, Sloveni, Ungarus*) prebivalcev z območja Bele krajine, Prekmurja, Kostela in Prekije je pisal Golec, 2012 (na voljo tudi v angleškem jeziku, Golec, 2017).

3 Kneževina oglejskih patriarhov je dejansko ugasnila leta 1420, ko je njeno območje prišlo pod beneško oblast. Za oblikovanje kneževine pa je bilo pomembno leto 1077, ko je Henrik IV. oglejskemu patriarhu Sigehardu podelil furlansko grofijo (Štih, 2011, 249–252; Krahwinkler, 1992, 304).

Prisotnost meje oziroma dveh povsem drugačnih držav, ki sta se v novem veku na tem območju tudi dvakrat vojaško pomerili (prva (1508–1516/1523)⁴ in druga (1615–1617) habsburško-beneška vojna), je vplivala na identitetne dinamike tega nekoč enotnega zgodovinskega prostora. Beneška Furlanija in habsburška Goriška sta doživeli drugačen političen, gospodarski, družbeni in kulturni razvoj, kar je vedno bolj razdvajalo prebivalstvo obeh držav. Te identitetne razlike so se odražale tudi pri sestavi deželnih zgodovin, saj so se razvile ločene historiografije, torej furlanska, goriška in tržaška.⁵ Upravičena se zdi domneva, da je prav druga habsburško-beneška vojna med prebivalstvo na eni strani beneške Furlanije in na drugi strani habsburške Goriške vnesla občutek pripadanja posamezni državi, kar se je odrazilo tudi na področju deželnih zavesti tega prostora. Izpostaviti pa velja, da sta tako furlanska kot goriška deželna zavest presegale tako jezikovne kot tudi domnevne etnične razlike prebivalstva. Bili sta inkluzivni ne glede na to, kateri jezik ali jezike so govorili njeni pripadniki (Makuc, 2011; Makuc, 2015a).

POLITIČNE, VERSKE IN DRUŽBENE RAZMERE NA HABSBUŠKO-BENEŠKEM OBMEJNEM PROSTORU

Problematiko identitetnih dinamik tega prostora, utemeljeno na preučitvi sočasne historiografske produkcije, velja dopolniti z zgoraj omenjenimi poimenskimi seznanimi šolajoče se mladine, saj ponujajo podatke o (samo)identifikaciji prebivalcev tega prostora. Tovrstni viri so z izjemo ruške latinske šole izhajali iz jezuitskega izobraževanja. Najprej pa velja predstaviti razmere, ki so tedaj vladale v tem obmejnem prostoru, zlasti na Goriškem.

V goriško grofijo, ki jo je zaznamoval močan obmejni značaj, se je protestantizem razširil pozno, zlasti po obisku Primoža Trubarja (1563), ki je pridigal v središču Gorice, na gradu Rubje (Rubbia) in v Svetem Križu (danes Vipavski Križ). 20. novembra 1564 je Zaccaria Delfino, nuncij v Benetkah, kardinalu Carlu Borromeu napisal, da ga skrbi, da bi se protestantizem preko Gorice lahko razširil na celotno Furlanijo (Cavazza, 1994, 143–153; Cavazza, 2006, 385–410). Dogajanje v goriški grofiji je bilo vedno tesno povezano z njeno obmejno lego in habsburško-beneškimi odnosi. Po bruški pacifikaciji februarja 1578 je nadvojvoda Karl II., ki je maja istega leta apostolskemu nunciju Felicanu Ninguardi zagotovil, da verske koncesije ne veljajo za goriško grofijo, Trst in Reko, odločno posegel proti goriškim protestantom. Na Goriškem protestantizem ni bil močno razširjen, a je predstavljal velik problem zaradi bližine Beneške republike oziroma napetih beneško-habsburških odnosov. Poleti 1578 je nadvojvoda namestniku v

4 Premirje je bilo dogovorjeno v Noyonu 15. avgusta 1516 in potrjeno v Bruslju 4. decembra 1516. Novo premirje je bilo podpisano v Angersu 31. julija 1518. Meja med habsburškim in beneškim ozemljem je bila določena v Wormsu 3. maja 1521 (sicer še vedno ne dovolj natančno, kar je v naslednjem stoletju med drugim privedlo do druge habsburško-beneške vojne), sam mirovni sporazum pa je bil podpisan šele 29. julija 1523 v Benetkah (Morelli, 2003, I, 52–64). Zahvaljujem se zgodovinarju Mihi Kosiju (prim. tudi Kosi, 2018, 167–170), da me je opozoril na letnico dejanskega podpisa mirovnega sporazuma med sptima stranema.

5 Več o tem: Makuc, 2011.

goriški grofiji Francescu Dornbergu in arhidiakonu oglejskega patriarha Janezu Tavčerju naročil, naj pritisneta na goriške protestante, da se spreobrnejo v katoliško vero. Februarja 1579 je goriški glavar Giorgio della Torre po ukazu nadvojvode sklical veljake, ki so podpirali protestantizem, in jim dal na izbiro, da sprejmejo katoliško vero ali pa zapustijo deželo. Leta 1579 je nadvojvoda Karel odredil izgon sedmih protestantov, ki so izhajali iz uglednih goriških plemiških rodbin. Veliko goriških plemičev je opustilo protestantizem, preostali pa so morali zapustiti grofijo. Silvano Cavazza je postavil tezo, da se koroški, kranjski in štajerski protestantje niso zavedali, da bo zatrtje protestantizma v majhni obmejni grofiji lahko služilo kot preizkusni kamen za kasnejše protireformacijske ukrepe v drugih notranjeavstrijskih deželah. Na Goriškem so protireformacijske ukrepe začeli izvajati, preden se je nadvojvoda leta 1579 v Münchnu sestal s tirolskim nadvojvodom Ferdinandom in bavarskim vojvodom Viljemom V. Sledili so drugi ukrepi kot na primer vizitacija Goriške marca 1582 s strani Janeza Tavčerja, ki se je po ukazu nadvojvode sestal z več goriškimi plemiči, ki so bili osumljeni protestantske usmeritve, in jih odločno pozval k temu, da slovesno izjavijo, da so katoliki. Ostro so nastopili proti protestantom v Rihemberku in Svetem Križu, kjer se je protestantizem razširil tudi med širšimi sloji prebivalstva. Represivni vidik protireformacije je trajal do konca stoletja, ko se je začela sistematična prenova verskega življenja. Protestantsko gibanje je bilo na Goriškem omejeno in izkoreninjeno brez hujših pretresov do konca 16. stoletja. K temu je prispeval tudi prihod kapucinov (1591) in jezuitov (1615) (Cavazza, 2006, 385–410; Cavazza, 1994, 143–153; Cavazza, 1991, 7–33; Cavazza, 1990, 16; Porcedda, 1997, 143; Pörtner, 2003, 71–74; Capuder, 1909, 3–28; Capuder, 1910, 3–38).

V celoti gledano, v drugi polovici 16. stoletja v goriški grofiji torej ni bilo močne prisotnosti protestantskega gibanja, kakršno je zaživelo v drugih, bližnjih notranjeavstrijskih deželah. Goriški deželni stanovi se niso zoperstavljali vladarjevim ukrepom, in sicer zaradi bližine Beneške republike in sestave deželnih stanov, kjer je tedaj prevladovalo nižje plemstvo (Tavano, 1997, 128).⁶ Do sredine 17. stoletja goriški višji sloji niso kazali avtonomističnih teženj, saj so se do tedaj izmikali ostremu nadzoru habsburških oblasti. Ne nazadnje je bila v začetnem obdobju habsburške oblasti, natančneje do vlade goriškega glavarja Giovannija Sforze Porcie (1610–1624), funkcija goriškega glavarja zgolj častne narave, saj se je vodenje dežele prepuščalo upravnikom (Porcedda, 1997, 137–155; Makuc, 2015c, 117). Na razmere v goriški grofiji sta vplivali tudi njena majhnost in gospodarska šibkost. Zaradi tega goriški deželni stanovi niso mogli meriti moči z deželnim knezom, kot so si to lahko privoščili na primer kranjski ali štajerski deželni stanovi (Ferlan, 2012, 52–53). V sosednji Kranjski je bila tako rekatolicizacija kmečkega prebivalstva in meščanstva končana do konca 16. stoletja, plemstva pa najkasneje v dvajsetih letih 17. stoletja (Terpin, 1997, 164–165).

4. avgusta 1593 je oglejski patriarh Francesco Barbaro v svojem poročilu kardinalu Filippu Spinoli izrazil potrebo po ustanovitvi jezuitskega kolegija v Gorici, ki bi formiral duhovnike »slovanskega« jezika, z namenom vzgoje duhovnikov in zaježitve širjenja protestantske vere. Barbaro je izrazil prepričanje, da je Gorica branik pred protestanti

6 O uveljavljanju novih plemiških rodbin in podeljevanju plemiških nazivov po letu 1620: Porcedda, 1997.

in Otomani, saj bi njena izguba pomenila »popoln propad« Italije.⁷ V Gorico so jezuiti prišli v času drugega habsburško-beneškega spopada. Če so habsburški vladarji podpirali jezuite, pa je povsem drugačen odnos do njih vladal na drugi strani državne meje. Odnosi med njimi in Beneško republiko so bili namreč zelo burni. Jezuiti so se na območju Beneške republike naselili že zgodaj, najprej v Padovi (1542). Prav tam so se ob širitvi tamkajšnjega jezuitskega kolegija leta 1591 začele pojavljati prve napetosti, saj je jezuitsko šolstvo pomenilo konkurenco padovanski univerzi in mestnim šolam. K poslabšanju odnosov so prispevala tudi nesoglasja med Benetkami in papeško stolico. Ko je papež Pavel V. nad Beneško republiko izrekel interdikt (1606) in je jezuitski general Claudio Acquaviva zahteval, da jezuiti brezpogojno spoštujejo papeževo voljo, je beneški senat izgnal jezuite (14. junija 1606). Interdikt je trajal do 21. aprila 1607, a beneške oblasti jezuitom tudi po tem datumu niso dovolile, da bi se vrnil. Vrnitev jim je bila ponovno dovoljena šele leta 1656. Pri omenjenem sporu so pomembno vlogo odigrali tudi juristi in njihova dela. Izstopal je Paolo Sarpi (1552–1623), znani teolog in zgodovinar v službi Beneške republike, ki je ostro kritiziral delovanje jezuitov. Tudi po koncu omenjene krize je namreč odpor do jezuitov ostajal in bil posebno hud v obdobju druge habsburško-beneške vojne. V Benetkah se je pojavljalo mnenje, da so prav jezuiti ščuvali habsburškega vladarja (Ferlan, 2015, 60–62; Ferlan, 2012, 136–152).

Kljub temu ali pa prav zaradi napetosti med jezuiti in beneškimi oblastmi so se mnogi beneški podaniki šolali na goriškem jezuitskem kolegiju. Njihovo število naj bi bilo občutno in naraščajoče, pa čeprav so beneške oblasti izrecno prepovedale šolanje svojih podanikov v bližnji Gorici (Ferlan, 2012, 223–232). Najbrž so pri tem pomembno vlogo odigrale tudi možnosti progresivne družbene mobilnosti na habsburškem območju. V Beneški republici so bile možnosti progresivne družbene mobilnosti za višje sloje z območja *Terraferme* (torej kopnega ozemlja, ki so si ga Benetke podredile večinoma v 14. in 15. stoletju) precej bolj omejene kot na habsburški strani, saj jim je bil onemogočen dostop do pomembnih funkcij v upravnem in političnem ustroju Beneške republike. Te so bile namreč rezervirane za pripadnike beneškega patriciata. Povsem drugače je bilo na habsburški strani meje. Habsburžani so svojim goriškim podanikom pogosto zaupali pomembne cerkvene, administrativne in diplomatske naloge, kot na primer Sigismundu Herbersteinu (1486–1566) ali Giovanniju Cobenzlu (1530–1593), ki sta bila zadolžena za pomembna diplomatska odposlanstva na Poljsko, Apeninski polotok, v Rusijo in drugam. Razlog za to najbrž ni bilo le njihovo znanje različnih jezikov, ampak – kot že izpostavljeno – tudi odsotnost ostrega nasprotovanja vladarju (Tavano, 1997, 127–136). Goriški plemiči so se dobro zavedali, da jim habsburška vladarska hiša omogoča družbeno mobilnost, podobno tudi rodbine iz bližnje beneške Furlanije, na primer Colloredo, Porcia ali Strassoldo, ki so prodrle prav prek goriške grofije in se povzpenjale na območju cesarstva (Porcedda, 1997, 137–155). V habsburško-beneškem obmejnem prostoru so bile torej možnosti družbene mobilnosti močno odvisne od tega, na kateri strani državne meje je neki posameznik deloval. Plemiške rodbine pa so neredko imele posesti na obeh straneh državne meje. Zato so se na primer v času druge

7 Poročilo hranijo v videmski mestni knjižnici, objavljeno pa je v Trebbi, 2002, 22–25.

habsburško-beneške vojne v želji po obvarovanju rodbinskega premoženja pripadniki določenih plemiških rodbin – kot Colloredo, Valvason, Polcenigo in Fanna – razdelili med obe vojskujoči se strani (Casella, 2008, 183–184).

Beneški podaniki so torej predstavljali pomemben delež šolajoče se mladine v habsburškem prostoru. Že leta 1618 je bilo v delu *Historia Collegii Goritiensis* zabeleženo, da se nadejajo tudi učencev z beneškega območja (Ferlan, 2006, 453). Notranjeavstrijski jezuitski kolegiji, sploh Benetkam najbližji goriški in tržaški, so imeli tako tudi pomen v meddržavnih odnosih. Julija 1614 je čedajski providur N. H. Soranzo pisal beneškemu senatu, da se jezuiti pripravljajo na ustanovitev jezuitskega kolegija v bližini Beneške republike, natančneje v Gorici. Prepričan je bil, da želijo čim več mladih beneških podanikov vzgajati tako, da bodo zaničevali Beneško republiko (Lovato, 1959, 101). Ne nazadnje je leta 1620 sam Paolo Sarpi zapisal, da je treba nadzorovati ljudi, ki se bodo vpisali v goriški in tržaški kolegij, ter nenehno spremljati njihovo delovanje (Zovatto, 1995, 54). Med znanimi beneškimi podaniki, ki so obiskovali goriški jezuitski kolegij, spadata kapucin Carlo Cristoferi (1631–1699), rojen v kraju Aviano v Furlaniji in bolj znan kot blaženi Marco d'Aviano, ter učenjak in škof Giusto Fontanini (1666–1736), rojen v kraju San Daniele del Friuli (Lovato, 1959). Precej beneških podanikov se je šolalo tudi na drugih ustanovah Notranje Avstrije. Izpostaviti velja plemiča Daniela Sarmedo, ki se je leta 1661 kot *Forojulienensis* vpisal v latinsko šolo v Rušah ([Seznam], 1985, 145).⁸

IDENTITETNE DINAMIKE V LUČI POIMENSKIH SEZNAMOV ŠOLAJOČE SE MLADINE

Na tem mestu se velja osredotočiti na vprašanje identitetnih dinamik tega prostora. Pomemben vir za preučevanje te tematike bi lahko bil seznam učencev, ki so se šolali v goriškem jezuitskem kolegiju, ki pa žal ni ohranjen (Ferlan, 2012, 223–224). Najbrž je podobno kot drugi tovrstni sezname vključeval tudi deželne in/ali krajevne oznake učencev. V analizo so bili tako pritegnjeni drugi sočasni viri, ki posredujejo imena in identitetne oznake šolajoče se mladine na območju današnje Slovenije, natančneje kronološko urejen seznam gojencev ljubljanskega konvikta, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in je objavljen v publikaciji *Ljubljanski klasiki 1563–1965* (Historia Seminarii, 1999),⁹ še neobjavljen seznam članov ljubljanske jezuitske kongregacije Marijinega vnebovzetja, ki ga hrani Arhiv Slovenije in katerega člani so bili tudi učenci ljubljanskega kolegija, ter seznam učencev latinske šole v štajerskih Rušah.¹⁰

Sledi analiza podatkov na reprezentativnem vzorcu 177 učencev, ki so med letoma 1605 in 1640 vstopili v omenjeno kongregacijo ter jih obenem bodisi kongregacijska

8 Gre za soimenjaka jezuita in erudita iz Vidma (1676–1743). O slednjem: Lukman, 1960, 195–196; Makuc, 2011, 97.

9 Do leta 1626 se je vpisovalo datum vstopa in tudi predčasnega odhoda ali smrti, kdo je priporočil nekega gojenca, vstop v cerkveni red ipd. Tovrstni podatki niso bili objavljeni v delu *Ljubljanski klasiki 1563–1965*, ki posreduje kronološko urejen imenski seznam in deželno oziroma krajevno oznako.

10 O ljubljanskem jezuitskem kolegiju in njegovem znanstvenem delu je na voljo več prispevkov, na primer Južnič, 2004, 317–348; Južnič, 2005, 149–164; Južnič, 2007, 17–28; Južnič, 2015, 27–40.

knjiga bodisi seznam gojencev ljubljanskega konvikta označujeta z različnimi oznakami, kot so *Goritiensis* (*Goriciensis*), *Foroiuliensis*, *Gradiscensis*, *Vtinesis*, *Tergestinus*, *Venetus*, *Italus* in *Istriacus*. Prva letnica tega časovnega okvira se navezuje na ustanovitev omenjene kongregacije, druga pa na leto, do vključno katerega se je v kongregacijsko knjigo redno vpisovala deželna ali krajevna pripadnost njenih članov.¹¹ Omenjene oznake se torej praviloma nanašajo na osebe s širšega habsburško-beneškega obmejnega prostora oziroma z območij, kjer so se stikali romanski in slovanski govori. Vključeni so tudi posamezniki, ki so prihajali iz zahodne in osrednje Furlanije, ki so vsi razen enega, ki je jasno označen kot Videmčan (*Vtinensis*), označeni z oznako *Italus*. Možno je sicer, da se za oznako *Italus* skrivajo tudi določeni posamezniki, ki niso izvirali iz tega prostora, ampak iz zahodnejših predelov Beneške republike ali celo z Apeninskega polotoka. Med gojenci konvikta je leta 1619 zabeležen tudi en *Venetus*, torej beneški podanik, morda celo prebivalec Benetk, saj so beneški podaniki z območja beneške *Terraferme* pogosto označeni z oznako *Italus*, zgolj v enem primeru kot *Foroiuliensis* oziroma *Foroiuliensis Ital[us]*, in sicer leta 1604 oziroma 1605 (ARS–AS 1073, II/51r; *Historia Seminarii*, 1999).

Podobno je izpostavil že Hermann Wiesflecker glede oznake *Italus* v matrikah graške univerze.¹² Študentje tamkajšnje univerze so prihajali iz avstrijskega, ogrskega in nemškega prostora, pa tudi italijanskega, češkega, hrvaškega, poljskega in od drugod. Na univerzo so se vpisovali tudi učenci, ki so se pred tem šolali na različnih jezuitskih kolegijih Notranje Avstrije. Veliko študentov je prihajalo tudi iz italijanskega prostora. Pri tem so bili z oznako *Italus* označeni tisti z območja Beneške republike, Lombardije, Goriške, Istre in Hrvaške (Wiesflecker, 1977, VIII–XXX). Dodati velja, da je imela v novem veku oznaka *Italus* geografsko, kulturno in jezikovno konotacijo, ne pa nacionalne.¹³ Navezovala se je na območja, kjer je bil uveljavljen (tudi) italijanski jezik oziroma je bil italijanski jezik v pisni rabi bolj uveljavljen od nemškega, ki je – seveda ob splošno razširjeni latinščini – zaznamoval pisno rabo velikega dela Notranje Avstrije. Omenjena oznaka je torej opredeljevala italijanski milje. Najbrž je bil ta podatek pomemben za samo interakcijo pri vzgoji, če že ne pri izobraževanju, v katerem je sicer ključno vlogo imela latinščina.

Oznaka *Istriacus* oziroma *Istrianus* (Istran) je označevala deset oseb, izmed katerih so bile tri v enem viru označene kot Istrani, v drugem pa se ob njihovem imenu pojavlja oznaka *Italus*. Oznaka *Gradiscensis* (prebivalec Gradiške oziroma Gradišča ob Soči (Gradisca d'Isonzo)) se pojavi pri dveh osebah, ki sta v ljubljanski konvikt vstopili v letih 1611 in 1612. Ta oznaka je imela tedaj krajevno, ne deželne konotacije; omemba je tudi predhodna ustanovitvi gradiške grofije (1647). V obeh primerih je tej oznaki dodana beseda *Italus*; najbrž zato, ker je bil tam splošno uveljavljen

11 Lahko se je sicer dogodilo, da pripadnost ni bila vpisana, a redko. Po letu 1640 pa je deželna pripadnost v kongregacijski knjigi vpisana zgolj občasno.

12 Graški jezuitski kolegij je bil ustanovljen leta 1573 in bil leta 1585 povzdignjen v univerzo. Kmalu je bil ustanovljen tudi konvikt za manj premožne študente ([Andritsch], 1977, XI–XLVII).

13 Več o omenjenih konotacijah poimenovanj *Italiano* in *Italia* v novoveškem obdobju: Makuc, 2011, 137–139.

romanski (natančneje furlanski) govor (ARS–AS 1073, II/51r; *Historia Seminarii*, 1999). Oznaka *Tergestinus* se navezuje na tržaško območje in se pojavlja pri sedmih osebah.

Oznaki *Goritiensis* (Goričan) in *Foroiuliensis* (Furlan)¹⁴ ne predstavljata večjih težav pri interpretaciji, saj se navezujeta na omenjeni deželni skupnosti. Z oznako *Goritiensis* (*Goriciensis*) je bilo v obdobju med letoma 1605 in 1640 v enem izmed analiziranih virov (torej bodisi v kongregacijski knjigi bodisi v seznamu gojencev konvikta) označenih štiriindvajset oseb. V začetku, natančneje med letoma 1605 in 1611, je bilo tako označenih štirinajst oseb, pri čemer je v štirih primerih omenjeni oznaki pripisano *Italus*. Pri omenjenih štirinajstih osebah se v drugem viru (torej bodisi v kongregacijski knjigi bodisi na seznamu gojencev konvikta) pojavlja drugačna oznaka, in sicer v enem primeru kot *Labacensis*, v dveh kot *Carniolus* in v štirih kot *Italus* (ARS–AS 1073, II/51r; *Historia Seminarii*, 1999). To kaže, da v tistem obdobju raba oznake *Goritiensis* (še) ni bila dosledna in jasno uveljavljena, kot je bila na primer *Carniolus* (Kranjec), ampak je oscilirala med drugimi oznakami.

V naslednjih letih, natančneje med letoma 1612 in 1630, v nobenem od obeh virov ni oznake *Goritiensis*. Pojavlja se oznaka *Italus*, s katero so bili v tistem obdobju označeni tudi Goričani (ARS–AS 1073, II/51r; *Historia Seminarii*, 1999). Na to kaže primer (Joannesa) Caspar(usa) Arardij-ja oziroma Arardj-ja, ki se je leta 1613 kot *Italus* vpisal tako v ljubljanski jezuitski konvikt kot v omenjeno kongregacijo. Najbrž gre za Johanna Kasparja Arardija, rojenega 2. novembra 1597 v Solkanu (Schiviz, 1904, 262). Podobno velja tudi za Nicolausa Arardy-ja (Arardj), ki je leta 1614 kot *Italus* vstopil v konvikt, naslednjega leta pa v kongregacijo Marijinega vnebovzvetja. Postal je duhovnik. Verjetno gre za krstnega botra Josefu von Dornbergu, ki je bil krščen 28. novembra 1646 v Solkanu (Schiviz, 1904, 263). Tudi grof Simon della Torre, ki se je leta 1617 vpisal v ljubljanski konvikt kot *Ital[us]*, je najbrž prihajal iz goriške grofije, saj je 26. oktobra 1668 umrl v Koprivnem (Capriva) pri Krminu (tako kot njegovi otroci in žena) (Schiviz, 1904, 374). Kot omejeno, pa so bili med letoma 1612 in 1630 z oznako *Italus* lahko označeni tudi Gradiščani, kot kaže primer Laurentiusa Basellusa, ki je v ljubljanski konvikt vstopil leta 1616, v kongregacijo pa dve leti kasneje (ARS–AS 1073, II/51r; *Historia Seminarii*, 1999). To seveda velja, če drži domneva, da gre za isto osebo (*Laurenz von Baselli*), ki je preminila v Gradiški ob Soči 29. marca 1646 in kateri se je pet let prej v istem kraju rodil sin *Johann Paulus Andreas* (Schiviz, 1904, 186, 421).

Žal za obdobje med letoma 1627 in 1644 seznam gojencev ljubljanskega konvikta ni na voljo. Pomembno za raziskovanje identitetnih dinamik pa je, da se po letu 1630 v kongregacijski knjigi ponovno in tudi pogosteje začne pojavljati oznaka *Goritiensis*.¹⁵ Med letoma 1630 in 1640 je v kongregacijski knjigi tako označenih deset oseb, do leta 1651 pa še šest. Poleg tega tej oznaki ni več dodana oznaka *Italus*, kar kaže na njeno

14 V tem kontekstu se beseda Furlan uporablja v deželnem, ne v jezikovnem smislu.

15 Goričani so se še vedno radi šolali tudi v Ljubljani, pa čeprav je goriški jezuitski kolegij konvikt za bivanje šolajoče se mladine pridobil leta 1629 (Ferlan, 2012, 236–237), kar je najbrž olajšalo študij Goričanov v sami goriški grofiji.

jasnejše razumevanje. Kot že nakazano, so najbolj raznolika kategorija posamezniki, ki so označeni kot *Italus*. Teh je bilo med letoma 1605 in 1640 v obeh virih skupaj kar 143. Do leta 1612 je tej oznaki, ki se v tistem obdobju pojavlja pri 20 posameznikih, občasno dodana še krajevna ali deželna oznaka (torej *Gradiscensis* ali *Goritiensis*). Poleg tega so isti posamezniki, ki so v enem izmed dveh obravnavanih virov označeni kot *Italus*, v drugem neredko označeni drugače, na primer kot Goričani, Kranjci ipd. Oznaka je torej do okvirno leta 1630 označevala posameznike, ki so dejansko prihajali z različnih geografskih območij. Na splošno pa jih je združevalo to, da so prihajali s prostora, na katerem je bil razširjen italijanski jezik oziroma je bil ta pomemben pri pisnem sporazumevanju. Kot omenjeno, ta oznaka v tistem obdobju ni imela nacionalne konotacije, temveč jezikovno, kulturno in/ali geografsko. Po letu 1630 ni več tako močne oscilacije oznake *Italus*. Po tem letu so posamezniki izrecno označeni kot Goričani, Tržačani, Videmčani ali Italijani (*Italus*) (ARS–AS 1073, II/51r; Historia Seminarii, 1999).

Dosledna in bolj jasna uporaba deželnih oznak po letu 1630 dokazuje, da sta bili v tistem obdobju na habsburško-beneškem obmejnem prostoru goriška in tržaška deželna zavest prebivalstva globlje občuteni. To potrjuje tudi analiza historiografske produkcije tega prostora, na katerem so prav v tistem obdobju nastale prve deželne zgodovine. Za Goriško velja spomniti na dela Martina Bavčerja in Giovannija Giacomina D'Ischie, za tržaško območje pa na Ireneja della Croceja (1625–1713) (Makuc, 2011, 57). Zgoraj predstavljena analiza kongregacijske knjige in seznama gojencev ljubljanskega konvikta potrjuje domnevo, ki jo je nakazala že omenjena analiza historiografske produkcije habsburško-beneškega prostora, in sicer da se je po drugi habsburško-beneški vojni občutek pripadanja bodisi habsburški bodisi beneški strani izostril.

Zgornje ugotovitve lahko dopolnimo še z enim virom, ki podaja deželno ali krajevno pripadnost šolajoče se mladine v eni izmed izobraževalnih ustanov z ozemlja današnje Slovenije, in sicer s seznamom učencev ruške latinske šole. Župnijski urad v štajerskih Rušah hrani *Ruško kroniko*, natančnejše rokopis z naslovom *Notata Rastensia ex antiquissimis documentis desumpta et variis fide humana dignis autographis synoptice descripta*. Delo posreduje ne le zgodovino župnije, ampak tudi seznam učencev ruške latinske šole od njene ustanovitve leta 1645 do leta 1760. V njej so se šolali tako učenci iz bližnjih krajev kot tudi iz celotne Notranje Avstrije in drugod (Augustinovič, 1995, 43–130; Mlinarič, 1985, 116–132; Kavčič, 1896, 69–75). Kronološko urejen seznam učencev razkriva tudi njihov družbeni izvor in krajevno ali deželno pripadnost. Največ učencev iz habsburško-beneškega obmejnega prostora je bilo med letoma 1645 in 1700 označenih z deželnimi oznakami, in sicer kot *Forojuliensis* ali tudi kot *Italus Forojuliensis* (Furlan, torej prebivalec beneške Furlanije) ter kot (*Italus*) *Goritiensis* (Goričan, torej prebivalec habsburške goriške grofije).¹⁶ Ponovno se zdi upravičena domneva, da dodana oznaka *Italus* zgolj nakazuje, da je oseba prihajala z območja, na katerem je bil razširjen italijanski jezik. Trije posamezniki pa so označeni zgolj z oznako *Italus*; najbrž so ti prihajali z območij Apeninskega polotoka, ki niso bili blizu meje, oziroma niso prihajali iz bližnje Furlanije ali iz Benetk. Posebej sta namreč izpostavljeni tudi Bene-

16 19 posameznikov je označenih kot *Goritiensis*, od tega dva kot *Italus Goritiensis* ([Seznam], 133–194).

čana, označena kot *comes patritius Venetus* in *nobilis Venetus*. Nekateri posamezniki so bili označeni še s krajevnimi oznakami, in sicer takrat, ko so prihajali iz nekoliko večjih in pomembnejših krajev (na primer *e Foro Juliense* (iz Čedad), *Italus Cormonatus* oziroma *Italus Cormonensis* (torej iz Krmina), *(Italus) Utinensis* (torej Videmčan) ali *Aquilejensis* (iz Ogleja)). Pri določenih posameznikih pa je zaslediti oznake, ki so neke vrste preplet krajevne in morda že tudi deželne zavesti, natančneje *Tergestinus* ali *Italus Tergestinus* (Tržacan) in *Gradiscanus* ali *Italus Gradiscanus* (iz Gradiške ob Soči) ([Seznam], 133–194). Omenjeni mesti sta bili na čelu razmeroma majhnega okoliškega območja, ki je imelo lastne specifične, zato je težko izključiti možnost, da je njuna konotacija deloma že deželna.

ZAKLJUČEK

Analiza zgoraj omenjenih novoveških virov, ki posredujejo poimenske sezname šolajoče se mladine na območju današnje Slovenije, potrjuje, da so bile najkasneje sredi 17. stoletja v habsburško-beneškem obmejnem prostoru deželne pripadnosti, tudi goriška, že jasno uveljavljene in da so bile del (samo)identifikacije posameznikov. Še posebej to velja za goriško deželno zavest, saj v tistem obdobju v obravnavanih virih ni več zaslediti oscilacije njenega pomena, kakršna se je še pojavljala v seznamu gojencev ljubljanskega konvikta in seznamu članov ljubljanske kongregacije Marijinega vnebovzetja na začetku 17. stoletja.

Prebivalci habsburško-beneškega obmejnega prostora so se torej najkasneje v 17. stoletju začeli jasno opredeljevati kot del furlanske (ti najbrž že prej), goriške, pa tudi gradiške in tržaške skupnosti. Pri tem posebno izstopajo goriški primeri, saj jasno kažejo, da se je goriška deželna zavest uveljavila v prvi polovici 17. stoletja. Kot izpostavljeno, je k temu najverjetneje občutno prispevala druga habsburško-beneška vojna. Prav preko izkušnje vojne in posledično izostritve občutka pripadnosti dvema med seboj zelo različnima vojskujočima se državam se je med prebivalstvom – ob že uveljavljeni furlanski deželni zavesti – začela utrjevati goriška deželna zavest, ki je habsburške podanike nekdanj enotnega zgodovinskega prostora ločila od beneških. Goriška in Furlanija sta bili zgodovinsko in kulturno povezani, a preko vojnega dogajanja sta se na Goriškem izostrila občutek pripadanja habsburški vladarski hiši in zgodovinski spomin na njihove predhodnike, goriške grofe.

Ob tem pa so ohranjale pomen krajevne zavesti, ki jih v novem veku uveljavljajoče se deželne zavesti niso nikdar popolnoma zasenčile. V določenih primerih so bile posebno občutene. Za Goriško velja spomniti na primer učenjaka Janeza Marijo Žbogarja (Joannes Mario Sbogar), rojenega v Solkanu 5. maja 1654, ki se je v svojem delu *Theologia radicalis* (1698–1725) predstavil kot Solkanec (*Sbogar Salcanensi*) (Marušič, 2013, 9). Podobno je tudi veljalo za določene kraje bližnje beneške Furlanije.

PROVINCIAL AFFINITY IN THE AREA OF GORIZIA AND IDENTITY DYNAMICS IN THE HABSBUŠG-VENETIAN BORDERLAND IN LIGHT OF THE (SELF-)LABELLING OF THE SCHOOL POPULATIONS

Neva MAKUC

ZRC SAZU, Milko Kos Institute for History, Research Station in Nova Gorica,

Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, Slovenia

e-mail: neva.makuc@zrc-sazu.si

SUMMARY

The paper deals with modern age provincial identities in the border area between the Republic of Venice and the hereditary lands of the House of Habsburg, which from political, social and religious points of view displayed some specific features. The study is based on sources related to the Jesuit school system in Ljubljana and the Latin school in Ruše (near Maribor), which allowed us to investigate the dynamics of identities characterising people from this area in the first half of the 17th century. In the sources, these were presented with attributes, such as Italus, Goritiensis, Foroiuliensis, Tergestinus, Vtinensis etc., which carried provincial, local, linguistic/cultural and other connotations. At the beginning of the 17th century the use of such denominations still fluctuated. This is especially true of the attribute Italus, which at the time had geographical, cultural and linguistic connotations and was used to denote people from the border area as well as from other parts of the Apennine Peninsula. Towards the mid-17th century, the use of these appellations became more stable and more structured. This is particularly evident in the case of the label Goritiensis, which reflected the self-assertion of the Gorizia identity towards the middle of the 17th century. Decisive for this assertion was the war of Gradisca, fought between the Habsburg and the Venetians (1615–1617).

Keywords: provincial affinity, Gorizia area, Friuli, education, Jesuits, Venice, Inner Austria

VIRI IN LITERATURA

- ARS–AS 1073, II/51r** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r: Sodalitas Beatissimae Virginis Mariae in Coelos Assumptae In Archiducali Collegio Societatis Iesv Labaci Erecta et Inchoata ANNO M. DC. V. Confirmata M. DC. VI.
- Historia Seminarii (1999):** Historia Seminarii Labacensis in qua origo, progressus, benefactores, eiusdemque alumni continentur Ab anno M.DC. Catalogus eorum qui ab initio sunt in seminarium admissi, et quando et quomodo dimissi Ab anno M.DC. V: Črnivec, Ž. et al. (ur.): Ljubljanski klasiki 1563–1965. Ljubljana, maturranti Klasične gimnazije (1941–1958), 49–217.
- Schiviz von Schivizhoffen, L. (1904):** Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca. Görz, Selbstverlag des Verfassers.
- [Seznam]:** Seznam učencev latinske šole v Rušah. V: Mlinarič, J. (1985): Seznam imen iz Latinske kronike. V: Ruška kronika. Maribor, [Krajevna skupnost Ruše], 133–247.
- [Andritsch, J.] (1977):** Einleitung. Geschichte der Grazer Universität 1586–1630 (Eine Skizze). V: Andritsch, J. et al. (ur.): Die Matrikeln der Universität Graz. Bd 1, 1586–1630. Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, XI–XXXVI.
- Augustinovič, D. (1995):** Ruška šola. V: Mlinarič, J. et al. (ur.): Ruška latinska šola. Ruše, občina in župnijski urad Ruše, 43–130.
- Capuder, K. (1909):** O luteranstvu na Goriškem. Jahresbericht des K. K. Staatsgymnasiums in Görz, 59, 4–28.
- Capuder, K. (1910):** O luteranstvu na Goriškem. Jahresbericht des K. K. Staatsgymnasiums in Görz, 60, 3–38.
- Casella, L. (2008):** La nobiltà al confine tra Cinque e Settecento. Filoveneziani, filoimperiali e «gente aliena d'altrui dominio». V: Gaddi, M. & A. Zannini (ur.): «Venezia non è da guerra». L'Isontino, la società friulana e la Serrenissima nella Guerra di Gradisca (1615–1617). Udine, Forum-Editrice Universitaria Udinese, 169–185.
- Cavazza, S. (1990):** «Cosi buono et savio cavaliere»: Vito di Dornberg, patrizio goriziano del Cinquecento. Annali di storia Isontina, 3, 7–36.
- Cavazza, S. (1991):** Un'eresia di frontiera: propaganda luterana e dissenso religioso sul confine austro-veneto nel Cinquecento. Annali di storia Isontina, 4, 5–33.
- Cavazza, S. (1994):** La controriforma nella Contea di Gorizia. V: Dolinar, F. M. et al. (ur.): Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 / Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 / Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628. Klagenfurt, Ljubljana, Wien, Hermagoras / Mohorjeva; Graz, Wien, Köln, Styria, 143–153.
- Cavazza, S. (2006):** La Controriforma nella contea di Gorizia: autorità ecclesiastica e potere politico. Quaderni giuliani di storia, 27, 2, 385–410.
- Ferlan, C. (2006):** La fondazione del collegio dei Gesuiti di Gorizia. Quaderni giuliani di storia, 27, 2, 435–453.

- Ferlan, C. (2012):** Dentro e fuori le aule. La Compagnia di Gesù a Gorizia e nell'Austria interna (secoli XVI–XVII). Bologna, Il Mulino.
- Ferlan, C. (2015):** I gesuiti. Bologna, Il Mulino.
- Golec, B. (2012):** Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem. Po sledeh hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji. Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.
- Golec, B. (2017):** Temporary Croatization of parts of eastern Slovenia between the sixteenth and nineteenth century: changing identities at the meeting point of related peoples. Frankfurt am Main [etc.], P. Lang.
- Južnič, S. (2004):** Začetki moderne znanosti v Ljubljani. Kronika, 52, 3, 317–348.
- Južnič, S. (2005):** Ljubljanska fizika ob prepovedi jezuitov. Kronika, 53, 2, 149–164.
- Južnič, S. (2007):** Ljubljanski profesor Jožef Jakob Maffei, njegovi sorodniki, sodelavci in učenci. Kronika, 55, 1, 17–28.
- Južnič, S. (2015):** Visokošolski pouk naravoslovnih vsebin pri ljubljanskih jezuitih. Kronika, 63, 1, 27–40.
- Kavčič, F. (1896):** Ruška gimnazija. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 6, 2, 69–75.
- Krahwinkler, H. (1992):** Friaul im Frühmittelalter. Geschichte einer Region vom Ende des fünften bis zum Ende des zehnten Jahrhunderts. Wien, Köln, Weimar, Böhlau Verlag.
- Kosi, M. (2018):** Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »dežele Kras«; vojaška in politična zgodovina Krasa od 12. do 16. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lovato, I. (1959):** I Gesuiti a Gorizia (1615–1773). Studi Goriziani, XXV, 85–141; XXVI, 83–130.
- Lukman, F. K. (1960):** Samerda (Sarmeda) Daniel. V: Schmid, A. G. et al. (ur.): Slovenski biografski leksikon. 9. zv. Raab. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 195–196.
- Makuc, N. (2011):** Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški. Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.
- Makuc, N. (2015a):** Early modern provincial identity in the border area between the Venetian Republic and the hereditary lands of the Austrian branch of the House of Habsburg. Historijski zbornik, 68, 1, 1–14.
- Makuc, N. (2015b):** Italijanski patriotizem in deželna zavest. Acta Histriae, 23, 1, 17–28.
- Makuc, N. (2015c):** O banditizmu in nasilju ob habsburško-beneški meji v Furlaniji in na Goriškem (17. stoletje). V: Bianco, F. & A. Panjek (ur.): Upor, nasilje in preživetje. Slovenski in evropski primeri iz srednjega in novega veka. Koper, Založba Univerze na Primorskem, 109–132. [Http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6984-08-9.pdf](http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6984-08-9.pdf) (9. 8. 2016).
- Marušič, B. (2013):** Latinski pisci iz 17. in 18. stoletja, rojeni v Solkanu. Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici, 10, 6–12.
- Mlinarič, J. (1985):** Ruška kronika. V: Ruška kronika. Maribor, [Ruše: Krajevna skupnost], 116–132.

- Morelli di Schönfeld, C. (2003):** Istoria della Contea di Gorizia in quattro Volumi compresavi un Appendice di note illustrative. Mariano del Friuli, Edizioni della Laguna.
- Porcedda, D. (1997):** Gli Stati Provinciali Goriziani all'epoca della Guerra dei Trent'anni. V: Cavazza, S. (ur.): Controriforma e monarchia assoluta nelle province austriache. Gli Asburgo, l'Europa Centrale e Gorizia all'epoca della Guerra dei Trent'Anni. Gorizia, Istituto di storia sociale e religiosa, 137–151.
- Pörtner, R. (2003):** The counter-reformation in Central Europe: Styria 1580–1630. Oxford, Clarendon Press.
- Rožac Darovec, V. (2010):** Narod, država in identitete v obmejnih prostorih. Acta Histriae, 18, 1–2, 217–228.
- Štih, P. (2011):** The Middle Ages between the eastern Alps and the northern Adriatic: selected papers on Slovene Historiography and medieval history. Curta, Florin (general editor). Leiden, Boston, Brill.
- Tavano, L. (1997):** La contea di Gorizia nella formazione della monarchia: riforma cattolica, nobiltà e cultura. V: Cavazza, S. (ur.): Controriforma e monarchia assoluta nelle province austriache. Gli Asburgo, l'Europa Centrale e Gorizia all'epoca della Guerra dei Trent'Anni. Gorizia, Istituto di storia sociale e religiosa, 127–136.
- Terpin, D. (1997):** Religione, autorità sovrana e autonomie amministrative in Carniola tra cinquecento e seicento. V: Cavazza, S. (ur.): Controriforma e monarchia assoluta nelle province austriache. Gli Asburgo, l'Europa Centrale e Gorizia all'epoca della Guerra dei Trent'Anni. Gorizia, Istituto di storia sociale e religiosa, 157–166.
- Trebbi, G. (2002):** Alle origini dell'Arcidiocesi di Gorizia: il dibattito al tempo di Francesco Barbaro. V: Vetrh, J. (ur.): L'arcidiocesi di Gorizia: dall'istituzione alla fine dell'impero asburgico, 1751–1918 / Goriška nadškofija: od nastanka do konca habsburške monarhije, 1751–1918 / Die Erzdiözese von Görz: von der Gründung bis zum Ende der Habsburger Monarchie, 1751–1918. Udine, Forum, 3–25.
- Verginella, M. (2010):** Zgodovinjene slovensko-italijanske meje in obmejnega prostora. Acta Histriae, 18, 1–2, 207–216.
- Zovatto, Pietro (1995):** Il collegio dei gesuiti di Trieste tra umanesimo e pastorale. V: Galimberti, S. & M. Malý (ur.): I Gesuiti e gli Asburgo. Presenza della Compagnia di Gesù nell'area meridionale dell'impero asburgico nei secoli XVII–XVIII. Trieste, Edizioni LINT, 51–76.
- Wiesflecker, H. (1977):** Vorwort des Herausgebers. V: Andritsch, J. (ur.): Die Matrikeln der Universität Graz. Bd 1, 1586–1630. Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, VII–VIII.